

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΠΟΠΤΟΥ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

*« Τρέφονται πάντες οἱ ἀνθρώπειοι
νόμοι ὑπὸ ἐνὸς τοῦ θεοῦ ».*

(Ἡρακλείτου ἀπόσπασμα 114)

ΑΘΗΝΑΙ

1957

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΝΘΕΡΜΟΝ ΠΡΟΣΤΑΤΗΝ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
Κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΝ ΗΛ. ΠΟΥΛΙΤΣΑΝ
ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ ἄνθρωπος κινεῖται ἐν τῇ ζωῇ πρὸς σκοπούς, οἵτινες ὑπερβαίνουν τὰ ὄρια τῆς φυσικῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἄνικανοποίητος ἀπὸ πρόσκαιρα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα δοκιμάζει κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν φυσικῶν ἢ βιολογικῶν ἀναγκῶν, τῶν πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ κατατείνουσῶν, ἀλλὰ καὶ γοητευόμενος ἀπὸ τὸν εὐεργετικὸν ἀντίκτυπον, τὸν ὁποῖον ἤθελε σημειώσει ἢ δρᾶσις αὐτοῦ, ὅταν ἡ σημασία ταύτης ἐξικνῆται πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἀτομικῆς ζωῆς του, *ἀνυψώνει τὴν σκέψιν αὐτοῦ πρὸς σύλληψιν πραγματικότητος*, ἐξ ἧς διαβλέπει ὅτι θὰ ἀποκτήσῃ τὰ ἀπαραίτητα ψυχοπνευματικὰ ἐφόδια καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους ἰδιαιτέρως ὅμως διὰ νὰ ἀσκήσῃ γονιμωτέραν καὶ ἀξιολογωτέραν δρᾶσιν. Τὴν πραγματικότητα ταύτην ζητεῖ νὰ διαρθρώσῃ στηριζόμενος εἰς δόκιμα στοιχεῖα, ἅτινα ἀντικατοπτρίζουν τὰς οὐσιωδεστέρας πτυχὰς τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς. Διὸ περιλαμβάνει ἡ πραγματικότης αὕτη ὅλας τὰς ἐπιτεύξεις, τὰς ὁποίας τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπέκτησε κατὰ τὰ στάδια τῆς διαδοχικῆς του πορείας, καὶ ἐπιζητεῖται μὲ τοῦτο νὰ διαδηλωθῇ ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ κατεύθυνσις τῆς ὅλης πορείας ταύτης. Τὸ σύνολον τῆς πραγματικότητος ταύτης ἔχει ὡς ὑπόθεσιν ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας.

Ἀναμφισβητήτως ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας δὲν περιέχει ὅ,τι ἐννοοῦμεν ἀπλῶς μὲ τὴν Ἱστορίαν. Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας ἀναφέρεται εἰς τὸ φιλοσοφικὸν περιεχόμενον ἐκείνης. Ζητεῖ δηλαδὴ ὁ φιλόσοφος κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτης, ὁρμώμενος ἀπὸ ὠρισμένα περιστατικὰ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, νὰ προχωρήσῃ, ὡς ἐτονίσθη, εἰς τὴν καθολικὴν γνῶσιν τῆς ἐξέλιξεως τοῦ συνόλου τῆς ζωῆς.

Εἰς τὴν προσπάθειαν ὅμως αὐτὴν καταλαμβάνεται οὗτος ἀπὸ *δέος*. Διότι ἄπειροι εἶναι αἱ δυσχέρειαι, αἵτινες παρουσιάζονται διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς γνώσεως ταύτης. Οὕτως, διὰ νὰ μνημονεύσωμεν τὰς σπουδαιότερας, ἡ πείρα, τὴν ὁποῖαν κατέχει ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ παρελθόντος, δὲν παρέχει σαφεῖς ἐνδείξεις. Διότι τὰ ἐπὶ μέρους γεγονότα, ἅτινα κρατοῦμεν ἐκ τοῦ παρελθόντος εἰς τὴν συνείδησίν μας, δὲν δύνανται γενικευόμενα νὰ δώσωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν εἰκόνα τῆς ὁλότητος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ζωῆς ἐπίσης ἀκολουθεῖ πορείαν, τὴν ὁποῖαν ἡ νόησις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορίσῃ. Διὸ καὶ τὰ κίνητρα, ἅτινα θὰ προσδιορίσωσι τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς, δὲν παρέχουν τὴν εὐχέρειαν ἐκ τῶν προτέρων ὑφ' ἡμῶν νὰ ἀποσαφηνισθῶσι.

Ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις ἐν τούτοις δὲν ἀνακόπτει ἐκ τῶν δυσχερειῶν τούτων τὴν προσπάθειαν αὐτῆς. Κινουμένη ἰδίᾳ ἀπὸ τὴν *ἔφεσιν πρὸς τὸ εἰδέναι* ἐπιζητεῖ, στηριζομένη εἰς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, νὰ διαλευκάνῃ τὰ αἷτια καὶ τὰ ἐπακόλουθα τούτων, νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν γενικωτέραν μορφήν, τὴν ὁποῖαν ταῦτα ἔχουν καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ἐπηρεάζεται ἡ ἱστορικὴ ἀντίληψις, καὶ νὰ ἀποκτήσῃ διδάγματα οὐχὶ τόσοσὸν διὰ νὰ ἀποτελέσωσιν ταῦτα παραδείγματα πρὸς καθορισμὸν τῆς περαιτέρω ἐνεργείας τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ διὰ νὰ πλουτισθῇ ἡ ψυχὴ μὲ ἰκανότητας

πρός εξακρίβωσιν τοῦ εὐρυτέρου νοήματος, τὸ ὁποῖον ἀποκτῆται αὐτῇ αὐτῇ ἢ ἀνθρωπίνη ζωῇ. Τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς ἐρεύνης ταύτης δὲν συγκροτεῖ πλέον τὴν Ἱστορίαν ἀλλὰ τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Ἱστορίας.

Τὰ *βασικώτερα προβλήματα*, ἅτινα τίθενται ὑπ' αὐτῆς πρὸς ἔρευναν, εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Ποία εἶναι ἡ ἐξέλιξις τοῦ σύμπαντος καὶ συγκεκριμένως ποίαν σχέσιν ἔχει ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς μετὰ τὴν παγκόσμιον ὑπαρξιν;

2) Ποία ἡ ἀρχὴ καὶ ποῖον τὸ τέλος τῆς ἱστορικῆς ζωῆς;

3) Διὰ ποίων δυνάμεων καὶ μετὰ τὴν συμβολὴν ποίων παραγόντων δημιουργεῖται ἡ ἱστορικὴ ζωὴ καὶ ποῖαι αἱ μεταβολαὶ αὐτῆς; Διέπει δηλαδὴ τὴν πορείαν αὐτῆς ἡ τύχη, ὅποτε προκαλεῖται τὸ τυφλὸν γίγνεσθαι, ἢ ἡ ἀνάγκη, ὅποτε τὰ πάντα δημιουργοῦνται κατὰ φυσικὴν νομοτέλειαν, ἢ σκοπιμότης τις, ἣτις τίθεται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν καὶ μαρτυρεῖ τὴν κυριαρχίαν ἑνὸς τελολογικοῦ χαρακτήρος ἐν τῇ ζωῇ;

4) Μὲ ποῖα γνωστικὰ μέσα κινούμεθα διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως; Πῶς δηλαδὴ εἰσχωρεῖ ἡ ψυχὴ μας γνωσιολογικῶς εἰς περιεχόμενα, ἅτινα ἐπραγματοποιήθησαν εἰς ἀπομακρυσμένους πολλάκις χώρους ἢ εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθὸν καὶ τὰ ὁποῖα παρέχουν εἰς ἡμᾶς ἐν τινὶ βαθμῷ τὴν ἰκανότητα νὰ διαγνώσωμεν τὴν ὁδὸν τοῦ μέλλοντος;

5) Ποίαν θέσιν κατέχουν τὰ ἄτομα εἰς τὴν ὅλην ταύτην ἐξέλιξιν; Δροῦν ταῦτα ἀνεξαρτήτως καὶ ἀνεπηρέαστως ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ περιβάλλοντος αὐτῶν ἢ προσδιορίζεται ἡ ἐνέργειά των ἱστορικῶς; Καὶ ἂν τοῦτο διαπιστοῦται, μέχρι ποίου σημείου κατορθοῦται;

6) Ἀκολουθεῖ ἡ πορεία αὐτῆ νόμους τινὰς καὶ ὁποίας φύσεως εἶναι οὗτοι;

7) Εἶναι δυνατὸν νὰ κινούμεθα κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐνέργειαν ἡμῶν πρὸς προσανατολισμούς, οἵτινες παρουσιάζουν ὑπερχρονικὴν σημασίαν καὶ μέχρι ποίου ὁρίου φιλοδοξεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τοῦτο ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια;

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προβλημάτων τὰ μὲν τρία πρῶτα ἀναφέρονται εἰς περιεχόμενα, ἅτινα ἐν τινὶ βαθμῷ σχετίζονται πρὸς *μεταφυσικὰ πλαίσια*. Τοῦτο ἄλλως τε εἶναι ἴδιον πάσης φιλοσοφικῆς ἐρεύνης. Τὸ τέταρτον ἀνάγεται εἰς τὴν *μεθοδολογίαν τοῦ ἱστορικοῦ σκέπτεσθαι*. Καὶ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, διότι διὰ τῆς καταλλήλου μεθόδου ἀποκτᾶται ἡ γνησιότης καὶ τὸ κύρος τοῦ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, ὅπερ μάλιστα ἀπαλλάσσεται τότε ἀπὸ τὰς ἀμφιβόλους ἐκείνας θεωρίας, τὰς ὁποίας δημιουργεῖ ἡ ἐπιπολαία θεώρησις ἢ ἄλλαι ἀντιλήψεις ἐστερημένοι τοῦ κριτικοῦ πνεύματος. Τέλος τὰ τρία τελευταῖα προβλήματα ἀναφέρονται εἰς τὰ περιεχόμενα, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς κριτικῆς ἐρεύνης ἀπορρέοντα ἀποτελοῦν τὸ *πνευματικὸν πλαίσιον* τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας.

Τὴν πορείαν τῆς ἐξετάσεως ταύτης, θεωροῦντες κατ' ἀκολουθίαν ὡς ὀρθήν, τηροῦμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ περαιτέρω ἐρεύνη.

1. ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας περιλαμβάνουσα, ὡς εἶναι φυσικόν, φιλοσοφικόν περιεχόμενον διέπεται ἀπὸ γνωρίσματα, τὰ ὅποια προσδιορίζουν γενικῶς τὴν Φιλοσοφίαν. Προκειμένου συνεπῶς νὰ ἀναφέρωμεν τὸ περιεχόμενον τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὸ νόημα τῆς Φιλοσοφίας. Τὸ νόημα τοῦτο ἀναφέρεται γενικῶς εἰς ἐκείνην τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν, ἣτις παρακίμπουσα τοὺς σχετικούς περιορισμοὺς προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἱκανοποίησιν εἰς τὴν ψυχὴν διὰ πάντα τὰ ἀπασχολοῦντα αὐτὴν ζητήματα. Καὶ γὰρ μὲν τὰ διαφέροντα τῆς ψυχῆς ποικίλλουν ἐκίástοτε. Ἐκ τούτου καὶ τὸ νόημα τῆς Φιλοσοφίας ποικίλλει. Παρ' ὅλας ἔν τούτοις τὰς ποικιλίας ταύτας τὸ περιεχόμενον τῆς Φιλοσοφίας ἱκανοποιεῖ τὰ αἰτήματα πασῶν τῶν περιστάσεων. Ὅπως δὴποτε ἴσως ἡ διαφοροποίησις τοῦ περιεχομένου ὑπάρχει. Διὸ καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ προσπαθοῦντες νὰ περιλάβωσιν ὑπὸ τὴν Φιλοσοφίαν τὰ κυριώτερα γνωρίσματα αὐτῆς προσδιορίζουν τὸ περιεχόμενον ταύτης διὰ τῶν ἐξῆς ὁρισμῶν⁽¹⁾, οἵτινες ἴσχυσαν ἐκίástοτε. (Ὅτω Φιλοσοφία εἶναι κατ' αὐτούς:

- α) ἡ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα ἐστίν,
- β) ἡ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων,
- γ) ἡ μελέτη θανάτου,
- δ) ἡ ὁμοίωσις θεῶν κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπων,
- ε) ἡ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν καὶ
- στ) ἡ φιλία σοφίας.

Ἐκ τῶν ὁρισμῶν τούτων τοὺς δύο πρώτους, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς Φιλοσοφίας, καὶ τὸν τελευταῖον, ὅστις σχετίζεται μὲ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως, εὐρίσκομεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πυθαγόρου, τὸν τρίτον καὶ τὸν τέταρτον, οἵτινες διερμηνεύουν περισσύτερον τὸν σκοπὸν τῆς Φιλοσοφίας, εὐρίσκομεν εἰς τὸν Πλάτωνα, διὰ δὲ τοῦ πέμπτου, τὸν ὁποῖον εὐρίσκομεν εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, καταδεικνύεται κυρίως ἡ ἀνωτερότης αὐτῆς ἔναντι τῆς γνώσεως, δεδομένου ὅτι αὕτη θεωρεῖται μήτηρ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ ἐξ αὐτῆς λαμβάνουν τὰς ἀρχὰς αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι. Ὑπὸ τῶν μετέπειτα καὶ μεταγενεστέρων

(1) Fried. Ueberweg: Geschichte der Philosophie. I. 1920, σ. 5, 6.

φιλοσόφων τὸ περιεχόμενον τῆς Φιλοσοφίας ἐν τινι βαθμῷ διαφοροποιεῖται πάλιν, διότι ἐναρμονίζεται πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν κοσμοθεωρίαν ἐκείνου. Ὅπωςδήποτε ὅμως πάντοτε κυριαρχεῖ ἡ ἀντίληψις ὅτι κατὰ τὴν *φιλοσοφικὴν σκέψιν ἐπιζητεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑψωθῆ εἰς τὴν θεώρησιν τῆς ἐνότητος τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως*. Ὁριώμενος δηλαδὴ ἐκ τῶν δεδομένων τῆς ζωῆς καὶ μὲ βίαιον τὸ βίωμα τῆς ἐνότητος τοῦ σύμπαντος ἐπιζητεῖ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλων ψυχικῶν δυνάμεων νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐννοιαν σύμπαντος τοῦ ἐπιστητοῦ ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτοῦ, εἰς τὸ ὅποιον, ὡς εἶναι εὐνόητον, συμπεριλαμβάνεται καὶ σχετικὴ θεώρησις ἐπὶ τῆς Ἐπέκειντα ζωῆς⁽¹⁾.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας δὲν θὰ πρέπη νὰ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν τῶν παρεδδομένων γεγονότων τῆς Ἱστορίας οὔτε μόνον εἰς τὰ συμπερίσμητα τῆς τοιαύτης ἐρεύνης ἀλλ' εἰς τὸ εὐρύτερον γίνεσθαι. Λιότι ἂν κατὰ τὴν *φιλοσοφικὴν ἔρευναν* ἐπιζητῆ ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἐξετάσῃ τὰ ἐπὶ μέρους ἄντια καὶ φαινόμενα, νὰ εὑρῇ τὰς ἐγγυτέρας αὐτῶν αἰτίας καὶ μετὰ τοῦτο νὰ ἀνεύρῃ τοὺς ἀνωτάτους νόμους τῶν ὄντων καὶ γιγνομένων ὡς καὶ τὰς πρώτας αἰτίας καὶ ἀρχὰς αὐτῶν, τὸ ἔργον τούτου κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς *Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας* θὰ πρέπη νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν προσπίθειαν νὰ ἀνεύρῃ «τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἱστορικοῦ βίου καὶ λόλου, ἥτοι νὰ κατανοήσῃ τὰς αἰτίας καὶ τελικοὺς σκοποὺς τῶν ἱστορικῶν γεγονότων οὐχὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἀλλ' ἐν τῇ συνόλῳ»⁽²⁾.

Οὕτως ἡ *Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας*, διαφέρουσα ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν, δὲν ἐκθέτει τὰ ἐπὶ μέρους ἱστορικὰ γεγονότα, ἅτινα συνιστοῦν τὸν ἱστορικὸν βίον ἐνὸς λαοῦ, οὔτε ἐξετάζει τοὺς πολέμους — κατακτητικοὺς ἢ ἀμυντικοὺς —, τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς οὗτος ἀνυπομένει, οὔτε ἀκόμη περιγράφει τὰ εἰρηνικὰ καὶ πολιτιστικὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὰς *γενικὰς ἀρχὰς τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος*, αἵτινες διέπουν τὴν ἱστορικὴν πορείαν τούτου. Λιότι πῶς λαὸς, παρουσιάζων ἱστορικὸν βίον, ἀκολουθεῖ κατὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ χρόνου πορείαν ζωῆς, ἥτις ναὶ μὲν κατὰ τὸ περιεχόμενον ἀποσαφηνίζεται διὰ τῶν ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐρευνῶν τοῦ ἱστορικοῦ, προσδιορίζεται ὅμως εὐρύτερον καὶ ἀπὸ ὁρισμένας ἀρχὰς, αἵτινες χαρακτηρίζουν τὴν ἀποτελοῦσαν ὑπόθεσιν τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας πραγματικότητα.

Διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ δὲ τὴν πραγματικότητα ταύτην ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας ὑποβοηθεῖται, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἀπὸ τὰ ἐμπειρικὰ περιστατικά, ἅτινα ἐναλλάσσονται ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου, ἀπὸ τὰς πολιτιστι-

(1) Θεοφ. Βορέας: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν. 1985, σ. 9-88.

Κων. Γεωργούλη: Αἱ σύγχρονοι φιλοσοφικαὶ κατευθύνσεις. 1954, σ. 7-28.

(2) Θεοφ. Βορέας: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν. 1985, σ. 821.

κὰς ἐξελίξεις καὶ ἐκδηλώσεις καὶ ἀπὸ τοὺς ἀναλαμβανομένους ἀγῶνας ἢ τοὺς τιθεμένους ἐπὶ τούτων σκοπούς. Περὶσσότερον ὅμως ἐπὶ καταλλήλου μεθόδου στηριζομένη ἀποβλέπει αὕτη εἰς τὸ νὰ ἀποδώσῃ τὴν θεώρησιν τοῦ *ιστορικοῦ συνολικοῦ γίνεσθαι*, τὸ ὁποῖον διήκει διὰ μέσου τοῦ παρελθόντος, παρόντος καὶ μέλλοντος καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἐκτεθέντα ἱστορικὰ γεγονότα ἀναφραίνονται ὡς συμβολικαὶ ἐκδηλώσεις ἐκείνου (1).

Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἤδη *τὴν θεώρησιν τοῦ συνολικοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι ὁ φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας ἐπιτελεῖ τὰ ἑξῆς :*

α) Φιλοσοφεῖ ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.

β) Ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὴν εἰδικὴν ἐκείνην *ἀπόχρωσιν*, ἣτις παρουσιάζουσα τὴν *ιδιοτυπίαν* τῆς ζωῆς ἐκάστου λαοῦ χαρακτηρίζει καὶ τὴν πνευματικὴν φυσιογνωμίαν αὐτοῦ. Διαδηλοῦται δὲ ἡ ἀπόχρωσις αὕτη ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς οὗτος ἔχει ἐπὶ τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴν, τὴν ὁποίαν ἀσκοῦν τὰ διαφέροντά του καὶ γενικῶς ἀπὸ τὸν προορισμόν, τὸν ὁποῖον δι' ἑαυτὸν συνειδητοποιεῖ.

γ) Ζητεῖ κατόπιν βίαιε τῆς ἀποχρώσεως ταύτης νὰ συλλάβῃ καὶ ἐκθέσῃ τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος.

δ) Ζητεῖ τέλος, ἀφοῦ ἐπιτύχῃ τὰ προηγούμενα, νὰ γνωρίσῃ πληρέστερον τὸ παρελθόν, νὰ κατανοήσῃ τὸ παρὸν καὶ νὰ διαρωτίσῃ τὸ μέλλον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδεικνύεται ὅτι τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα τῆς ψυχῆς, τὸ ὁποῖον ἡ ἀπόχρωσις ὑποδηλοῖ, ἀποτελεῖ *πολλάκις τὴν αἰτίαν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων* καὶ τὸ ἑσωτερικὸν κίνητρον τῆς ἱστορικῆς πορείας τῶν λαῶν. Σκέψεις δὲ καὶ ἐνέργειαι τῶν ἀνθρώπων, γεγονότα καὶ μεταβολαὶ τῆς ζωῆς, μορφαὶ καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας διαρθρώνονται ἀπὸ τὴν ἀπόχρωσιν ταύτην εἰς ἐνιαῖόν τι σύνολον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν *ιστορικὸν γίνεσθαι*.

Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἐπίσης ταῦτα ὁ φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας δὲν *ἐρμηνεύει μόνον τὸ παρὸν καὶ ἐγγὺς παρελθόν, ἀλλ' ἐνδιαφέρεται καὶ διὰ τὸ πολὺ ἀπώτερον*. Ἴκεῖ εἰς τὸ ἀπώτερον τοῦτο παρελθόν, ὅπερ ἐκφραίνει πολλάκις τῆς δυνατότητος τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης, διότι εὐρίσκεται πέραν τῶν ἱστορικῶν πλαισίων, συναντᾷ οὗτος ὁρισμένα *κίνητρα*, ἅτινα ἰσχυρῶς τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν ἐπηρεάζοντα ὀδηγοῦν εἰς τὰς διαφοροποιήσεις τῆς ἱστορικῆς πορείας αὐτῶν. Ὑπὸ τὸ ἀπώτερον τοῦτο παρελθόν ἐννοοῦμεν κυρίως τὸν *μῦθον*, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν ἱστορικὴν πορείαν τῶν λαῶν χρωματίζει τὸ πρῶτον τὴν κατεύθυνσιν αὐτῶν.

Ὑπὸ τὸν μῦθον αὐτὸν δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως τὸν φιλοσοφικὸν τοιοῦτον,

(1) Karl Jasper: Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. 1949, σ. 15-18.

πρὸς τὸν ὁποῖον ὀδηγεῖ ὁ διαλεκτικῶς κινούμενος λόγος καὶ ὅστις ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς ἀγαθῆς ἐξελίξεως τῆς ψυχῆς, τῆς πραγματοποιημένης εἰς σφαίρας μεταρυσικῆς, ἀλλὰ τὸν **ἀφιλοσόφητον μῦθον**, ὅστις ἀνιερμαίνεται ὡς αὐτοδύναμος ἐνέργεια πρὶν ἀκόμη κινήσῃ ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ λόγου, καὶ ὅστις ἀποτελεῖ τὴν πρώτην αἰτίαν τῆς διαφοροποιήσεως τοῦ πολιτισμοῦ ⁽¹⁾. Ἀσφαλῶς, ἐφ' ὅσον ὁ μῦθος οὗτος προηγείται τῆς λογικῆς κινήσεως τῆς ψυχῆς, δὲν φωτίζει τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις αὐτῆς. Διεγείρει ὅμως τὸ **συναίσθημα**, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὰς πρώτας βιώσεις τῆς δημιουργικῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἀποτελεῖ τὴν **ἀρχὴν τῆς πορείας τῆς ἐξελισσομένης ορθολογιστικῶς ψυχῆς** ⁽²⁾. Ὑπὸ τὸ νόημα τοῦτο ὁ μῦθος παρουσιάζει τὴν χαρακτηριστικωτέραν εἰκόνα, διὰ τῆς ὁποίας συνειδητοποιεῖται ἡ νοοτροπία καὶ ἡ μορφὴ τῆς ζωῆς τῶν λαῶν. Ἐξ αὐτοῦ ἀνακύπτουν πολλάκις **κίνητρα**, ἅτινα **δίκην νόμων τείνουν νὰ προσδιορῶσιν ὁλόκληρον τὴν πορείαν τῆς ζωῆς τῶν λαῶν** ⁽³⁾.

Τὰ **κίνητρα** ταῦτα, ἅτινα ὁ φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας προσβλέπει εἰς τὸν μῦθον, ὡς καὶ **ἐκεῖνα ἅτινα ἀναφαινόμενα ἐπὶ τῆς μετέπειτα ἱστορικῆς πορείας**, καλλιεργοῦν τὴν ἰδιαιτέραν ἀπόχρωσιν τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῶν λαῶν, καταδεικνύουν ὅτι παρόν, παρελθόν, ἀλλὰ καὶ ἀπώτερον παρελθόν τίθενται ὑπὸ τὴν θεώρησιν τοῦ φιλοσόφου τῆς Ἱστορίας. Διὸ τὰ ἴδια ταῦτα ἀποτελοῦν ὑπόθεσιν τῆς νεωτέρας σκέψεως καὶ ὀδηγοῦν εἰς **θεωρίας καὶ ἐρμηνείας**, αἵτινες δίδουν φωτεινότερον περιεχόμενον εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Ἱστορίας. Διότι γίνονται ταῦτα αἰτία νὰ διαπιστωθῇ ὅτι τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι, ὅπερ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα φαινόμενον συνθετικῶν γενογόνων, πολεμικῶν ἢ πολιτιστικῶν, διὰ τῶν ὁποίων ὑποδηλοῦται ἡ μορφὴ τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, οὐδὲ ἀπλῶς ἐξέλιξις ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν παρουσιάζεται ἄλλοτε μὲν **ἀνακύκλῃσις** πολιτισμοῦ διὰ τῆς ἐμφανίσεως ἀνιήσεως καὶ κατόπιν ἐξαφανίσεως ὀρισμένων πτυχῶν αὐτοῦ, ἄλλοτε δὲ φωτεινὴ δημιουργία ὀρισμένων λαῶν καὶ τέλος πτώσις τῆς **ζωτικότητος** αὐτῶν ἐξικνουμένη μέχρι τοῦ ἀφανισμοῦ αὐτῶν, οὔτε τέλος διάρθρωσις γεγονότων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξέλιξις καὶ τὰ ἀποτελέσματα δύνανται νὰ παραδειγματίζωσι τοὺς μεταγενεστέρους, ἀλλὰ **διάρθρωσις δυνάμεων**, ἀσφαλῶς διὰ τοῦ χρόνου ὑπὸ τῆς ζωῆς τῶν λαῶν αὐτῶν **καλλιεργηθῆσιν**, αἵτινες καὶ τὴν μετέπειτα **ζωὴν αὐτῶν κατευθύνουν**, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν **ἐπηρεάζουν**. Δὲν παύει βεβαίως ὁ λόγος νὰ ἀποτελῇ φωτεινὸν ἐπίκεντρον τῆς μορφῆς τῆς ζωῆς αὐτῶν, ἀποτελοῦν ἐν τούτοις αἱ **δυνάμεις** αὐταί, ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ παρελθόντος προερχόμεναι καὶ ὑπὸ

⁽¹⁾ Ἰωάν. Θεοδωρακοπούλου: Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, 1947, σ. 72.

⁽²⁾ Werner Jaeger: Paideia. I, 1934, σ. 208.

⁽³⁾ Heinz Heimsoeth: Geschichtsphilosophie, 1948, Bonn, σ. 7-12.

τοῦ μύθου φωτισόμενοι, **γνωρίσματα**, ἅτινα ἐρμηνεύουν τὴν ἀπόχρωσιν τῆς ζωῆς τῶν λαῶν καὶ ἐλατήρια, ἅτινα τὰς ψυχὰς τῶν ἀτόμων τῶν λαῶν αὐτῶν δονοῦντα προκαλοῦν τὰς ἐξίψεις τῶν μεγάλων γεγονότων καὶ τὰς καθολικὰς κατευθύνσεις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς αὐτῶν. Διὰ τοῦτο τὸ **σοβαρότερον μέλημα τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας** εἶναι ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει αὕτη ὡς ὑπόθεσιν, νὰ **ἐρμηνεύσῃ τὴν φύσιν τῶν δυνάμεων αὐτῶν**. Ἐάν τοῦτο ὁ φιλόσοφος τῆς ἱστορίας ἐπιτύχῃ, τότε καὶ τὴν πορείαν τοῦ λαοῦ τούτου δύναται νὰ κατανοήσῃ καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ τὰ ἰσχυρότερα ἐφόδια τῆς συναλικῆς ψυχῆς αὐτοῦ νὰ διαπιστώσῃ. Οὕτως δὲ ἐνεργῶν καὶ κατὰ τὴν φύσιν τούτων ἐξυπηρετῶν καὶ καθοδηγῶν τὸν λαὸν γίνεται αἰτία νὰ κινήται ἐκεῖνος πρὸς τὴν εὐτυχίαν του καὶ πρὸς τὴν ὀρθὴν δημιουργικὴν του ἀποστολήν.

Ἐν τῇ ἀνάγκῃ ταύτῃ τῆς στροφῆς τῆς ψυχῆς πρὸς τὰς δυνάμεις αὐτὰς, αἰτινες γονίμως κατευθύνουν τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, ἡσθάνθη ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκείνης στιγμῆς, καὶ ἦν ἐκινήθη διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς. Ἐάνικανος ἐν τούτοις νὰ βαδίσῃ εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τῆς φιλοσοφίας καὶ νὰ γνωρίσῃ τὸ βάθος τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, χάριν τῆς ἐρμηνείας τούτου ἐδημιούργησε διὰ τῆς φαντασίας του καὶ ἀπεδέχθη ὑπὸ μορφὴν δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων **πλάσματα**, ἅτινα πόρρω τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος ἀπέχοντα καὶ οὐδόλως ὑπὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος δικαιολογούμενα διαστρέφουν τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ, ἀντὶ νὰ ἐρμηνεύωσι τὴν πορείαν τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, ὀδηγοῦν εἰς ἐσφαλμένους δοξασίας καταστρεπτικὰς τόσον διὰ τὸ ἄτομον ὅσον καὶ διὰ τὴν ὁλότητα.

Ἐάν ὅμως τοιαῦτα δεισιδαιμονία καὶ προλήψεις ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ λόγου ἐξουδετερωθῶσι καὶ ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τῆς ὀρθῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως ἢ ἱστορικῆς πραγματικότητος, ἣτις παρουσιάζει τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι, διὰ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ κατανοηθῆ, τότε ἢ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀνωτεροποιεῖται, διότι θεμελιούται αὕτη ἐπὶ τῶν πραγματικῶν κινήτρων τῆς ζωῆς τῶν λαῶν.

Ἐἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν μετὰ τὴν καμπήν, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσεν ὁ Ἑλισμὸς καὶ ὁ Μαρξισμὸς, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἰδίᾳ τοῦ φωτός τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιζητεῖται νὰ καλλιεργηθῇ διὰ τῶν ἀνωτέρω δυνάμεων κατευθύνσεις ζωῆς, ἣτις **δεοντολογικῶς** προσιδιάζει πρὸς προσανατολισμοὺς ἀνταποκρινομένους πρὸς τὴν **συνείδησιν τῆς εὐθύνης** τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Μέλημα τῆς ἐργασίας ἡμῶν εἶναι νὰ καταδείξωμεν τὸν **χῶρον**, ἐνθα αἱ δυνάμεις τῆς ἱστορικῆς ταύτης πραγματικότητος ἀνευρίσκονται καὶ αἰτινες θεμελιώνουν τὴν μορφὴν τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι.

Ἐπειδὴ δὲ ἢ ἱστορικὴ πραγματικότης πραγματοποιεῖται κατὰ τὴν πορείαν τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, ἐξετιάζομεν περαιτέρω τὸν σύνδεσμον ταύτης τῆς πραγματικότητος πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὁλότητα.

2. Ο ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΝ ΟΛΟΤΗΤΑ

Τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι δὲν εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν πορείαν τῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ. Τὰ περιστατικά, αἵτινα συναπαρτίζουν τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι, ἀνήκουν εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ὑπάρχουν βεβαίως περιστατικά, αἵτινα ἢ φύσις προκαλεῖ καὶ εἰς τὰ ὁποῖα οὐδεμίαν θέσιν ἔχει ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις. Ταῦτα, εἰν οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἐξασκοῦν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, οὐδόλως, ὡς εἶναι φυσικόν, καὶ τὴν ἱστορικὴν ζωὴν αὐτῶν προσδιορίζουν. Ἐποσειώδεις π. χ. σεισμοί, ἔκλειψις τῆς σελήνης κ.τ.τ. ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτήν. Πέραν ὅμως τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλα περιστατικά, τὰ ὁποῖα ναὶ μὲν προκύπτουν ἐκ μεταβολῶν τῆς φύσεως, ἢ ἐκδήλωσις των ἐν τούτοις ἔχει ἀντίκτυπον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τοῦτο ἐπιτελεῖται ἢ ὑπὸ τὴν μορφήν, ὡς οἶαν φυσικῶς ἀναφαίνονται, ἢ, ἕπερ καὶ συχνότερον ὑπὸ μορφήν, οἶαν ἡ ἀνθρωπίνη ἐπέμβασις δημιουργεῖ. Ταῦτα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι προσδιορίζουν κατὰ τινα τρόπον τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Τέλος ὑπάρχουν καὶ περιστατικά, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἀνθρώπος προκαλεῖ, διότι ταῦτα πραγματοποιοῦν τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς. Καὶ ταῦτα ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἀνήκουν εἰς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα.

Ἀποκτοῦν δὲ τὰ μνημονευθέντα περιστατικά τὸ γνῶρισμα τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, διότι ὁ ἀνθρώπος ἐνεργεῖ κατ' αὐτὰ ὡς ἀκολουθῶς (1):

α) Δὲν ἀφήνει οὗτος τὴν πορείαν τῆς ζωῆς του νὰ κατευθύνεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τοὺς πόθους καὶ σκοπούς του ἐπεμβαίνων διαμορφώνει ταῦτα κατὰ σκοπούς, τοὺς ὁποῖους ὁ ἴδιος θέτει. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἀνθρώπος κινεῖται ἐνεργητικῶς εἰς τὴν ζωὴν του.

β) Ἡ ἐπέμβασις του εἰς τὰ διάφορα γεγονότα δὲν εἶναι ἀπερίσκεπτος, ἀλλὰ ρυθμίζεται ἀπὸ τάσεις, προσπαθείας καὶ βουλήσεις, αἵτινες συνήθως ὑπερβαίνουν τὰς καθημερινὰς ἀπασχολήσεις του. Σχετίζεται δηλαδή ἡ ἐπέμβασις του μὲ σχέδιόν τι τῆς ζωῆς του, διὸ καὶ συνδέει τὰ γεγονότα ταῦτα μὲ τὰ αἰτήματα τοῦ παρόντος καὶ τὰς βλέψεις τοῦ μέλλοντος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ γίνεσθαι τοῦτο ἀκολουθεῖ ἐξέλιξιν, ἥτις δὲν τερματίζεται εἰς τὸ παρὸν ἀλλὰ συνεχίζεται

(1) Theodor Litt: Die Frage nach dem Sinn der Geschichte. 1948, σ. 7-18.

και δια τὸ μέλλον. Οὐδέποτε ἄλλως τε ἢ προσπάθειά μας εἶναι ἀδιάφορος πρὸς τὸ μέλλον. Διὰ τοῦτο τὸ παρὸν χρωματίζεται ἀπὸ τάσεις, αἰτινες ὑπερβαίνουν τὰ ὅριά του, καὶ γενικῶς δονεῖται ἀπὸ σκέψεις, αἰτινες σκιαγραφοῦν τὸ μέλλον. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἀτενίσωμεν τὸ μέλλον ἀνεξαρτήτως τοῦ παρόντος. Τοιοῦτον παρὸν θὰ ἦτο πεζόν, χωρὶς ψυχὴν καὶ πτωχὸν ἀπὸ ἰδρωῆτος καὶ ἐλπίδας. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἀντίστοιχον μέλλον θὰ ἦτο στεῖρον ἀπὸ ἱκανοποιήσεις καὶ μεστὸν ἀπὸ ἀγωνίας. Ἡ ἐπέμβασις ὅμως τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐπιτελεῖ ἐπὶ τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς, ὁδηγεῖ εἰς τὴν **κατὰ σχέδιον ἐξέλιξιν** τούτων, διότι αἱ σκέψεις του καταλήγουν εἰς ἐνεργείας, αἰτινες κινοῦνται πέραν τοῦ παρόντος, διότι τὰ συναισθήματά του συνοδεύουν τὰς ἐνεργείας καὶ καθιστοῦν τὴν θέλησίν του ἀποτελεσματικωτέραν καὶ διότι τέλος καλλιεργεῖται ἡ κατεύθυνσις τῆς δημιουργίας του μὲ εὐθύνας, αἰτινες καθιστοῦν τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς του ἱερὸν.

Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ζωὴ τῆς κοινωνίας καὶ τῶν λαῶν ἐκδηλοῦται διὰ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ μάλιστα ὅτι διὰ τούτων αἴρεται ὁ ἄνθρωπος ὑπερίνω τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ζωῆς.

Γεννᾶται ὁμως τὸ ἐρώτημα : Ἔχουν πάντα τὰ ἄτομα προσπάθειας καὶ βουλήσεις πρὸς κατευθύνσεις ὑπερβαίνουσας τὰ ὅρια τοῦ παρόντος ;

Ἀσφαλῶς ὁ ἄνθρωπος, ὅστις δημιουργεῖ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, δὲν εἶναι τὸ ἐπὶ μέρος ἄτομον, ὑπερ πολλῶν κινεῖται κατὰ τὸ ἴδιον συμφέρον αὐτοῦ καὶ συνεπῶς οὐχὶ σπανίως ἀντικοινωνικῶς. Τὸ **δημιουργοῦν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἄτομον** εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ εὐρύτεραν ἔννοιαν ἢ τοῦ ἐκεῖνος ὅστις ἐνεργεῖ καὶ **κινεῖται κατὰ τὴν εὐαισθησίαν τοῦ συνόλου.** Διὰ μέσου τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ διαδηλοῦται ἡ θέλησις ὁλοκλήρου τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης ὁλότητος, ἣτις χαρακτηρίζεται ὡς λαὸς ἢ πολιτεία ἢ κοινωνία κ.λ.π. Αὕτη δὲ πραγματοποιεῖ ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου βαθμηδὸν σχέδιόν τι ζωῆς, ὑπερ διακατέχει τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἀτόμων, ἅτινα συγκροτοῦν πραγματικῶς τὴν ὁλότητα ταύτην.

Τὰ ἄτομα ταῦτα, ἅτινα νοοῦνται ὡς **μέλη τῆς κοινωνικῆς ὁλότητος,** διακρίνονται ἀπὸ τὰ **ἐξῆς γνωρίσματα :**

α) **Μετέχουν ἐκουσίως** τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, τὴν ὁποίαν συγκροτοῦν, καὶ οὕτως διαρθροῦται μὲ τὴν τοιαύτην συνένωσιν τῶν ἀτόμων αὐτῶν ἡ κοινωνικὴ ζωὴ.

β) **Αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν ἔχουν χαρακτήρα ὑπερατομικόν,** διότι προσαρμόζουν τὴν ζωὴν αὐτῶν πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς ὁλότητος, ἐξ οὗ λόγου προέρχεται καὶ τὸ γνῶρισμα τῆς ἱστορικότητος αὐτῶν.

γ) **Χαράσσουν κατευθυντήριον γραμμὴν, ἣτις ἀποτελεῖ κατευθυντήριον γραμμὴν τῆς πορείας τῆς ζωῆς τῆς ὁλότητος.** Διότι ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἀτόμων καὶ ἐν πνεύματι κοινωνικῆς συνεργασίας προσδιορίζουν τοὺς σκοποὺς τῆς ἐξελίξεως τῆς ὁλότητος, δονοῦνται ἀπὸ ἀντιλήψεις

ιδεωδῶν, αἵτινες χαρακτηρίζουν ἐκείνην, καὶ ἀνταναμιβάνουν προσπειθείας καὶ πόνους, οἵτινες ἐξυπηρετοῦν τοὺς διὰ τὴν ὁλότητα τεθέντας σκοποὺς. Καὶ μετέχουν τὰ ἄτομα τῆς κοινῆς ταύτης ἐνεργείας τόσον ἐντατικώτερον ὅσον μεγαλύτερον βαθμὸν **ὠριμότητος καὶ μορφώσεως** ἔχουν. Διότι μόνον ὑπὸ τὴν πλήρη ὠριμότητα καὶ ὑψηλὴν μόρφωσιν συνειδητοποιεῖ τὸ ἄτομον τὴν **εὐθύνην** διὰ τὸ μέλλον, ἐξουδετερώνει τὰ πλήγματα τῆς μοίρας καὶ ἔχει γενικῶς συνείδησιν τοῦ χρέους.

Καὶ εἶναι βεβαίως ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι τὰ ἄτομα διέπονται ἀπὸ ἰδίαις ἐκάστοτε ἀντιλήψεις. Ἡ πολλότης ἐν τούτοις τῶν ἀτομικῶν ἀντιλήψεων τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων — μελῶν τῆς κοινωνικῆς ὁλότητος διαρθρώνεται εἰς μίαν **ἐνότητα**, κατὰ τὴν εὐαισθησίαν τῆς ὁλότητος, ἐκ τῶν ἐξῆς λόγων. (1)

α) Διότι τὰ ἄτομα ταῦτα **ζοῦν εἰς τὸ αὐτὸ πλαίσιον**, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ ὄχι μόνον ὁ φυσικὸς χῶρος ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιρροή τῶν κοινῶν **παραδόσεων** ὡς καὶ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων. Κατ' ἀκολουσίαν κατέχονται ταῦτα ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης νὰ ἀνταποκριθῶσι πρὸς τὰ κοινὰ **αἰτήματα**, ἅτινα προκαλοῦν εἰς τὴν ζωὴν αὐτῶν αἱ κοινὰ ἐπιδράσεις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Διὸ προκύπτει ἐκ τούτου ἐνιαία μορφή ἐνεργείας κατὰ κοινούς συμβολισμούς καὶ κοινὰ συμφέροντα.

β) Διότι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὡς ἄνω παραδόσεων καὶ μορφῶν ζωῆς **διαμορφοῦνται αἱ αὐταὶ κοσμοθεωρίαι καὶ κοινὴ εὐαισθησία** ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς πολιτιστικῆς δημιουργίας, τὴν μορφήν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐκτιμωμένων ιδεωδῶν.

Τὰ ἱστορικὰ συνεπῶς γεγονότα διαμορφούμενα ἀπὸ ἄτομα κινούμενα κατὰ τὴν εὐαισθησίαν τοῦ συνόλου, ἐφ' ὅσον κοσμοῦν τὴν πορείαν τῆς ζωῆς τῆς ὁλότητος, εἶναι συνυφασμένα μὲ τὴν πορείαν τῆς ζωῆς ταύτης οὐδόλως δυνάμενα νὰ νοηθῶσιν ἀνεξαρτήτως τῆς πορείας τῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ ἢ ἄλλης κοινωνικῆς ὁλότητος.

Διὰ νὰ κινηθῇ ὁμως ἡ **κοινωνικὴ ὁλότης γονίμως** πρέπει νὰ ἐκπληρῶνται αἱ ἀκόλουθοι προϋποθέσεις :

α) Ἡ συνένωσις τῶν ἀτόμων τῆς ὁλότητος ταύτης πρέπει νὰ στηρίζεται τὸ μὲν εἰς **βιολογικὴν ἐνότητα** τὸ δὲ εἰς **πνευματικὴν ὁμοιογένειαν**. Δὲν εἶναι δηλαδὴ ἀρκετὸν ὅτι σφουρηλατεῖται βαθμηδὸν μεταξὺ τῶν ἀτόμων συγγένειά τις αἵματος, ἀλλὰ πρέπει νὰ καλλιεργῆται πνευματικὴ κατεύθυνσις κοινῆς ἀποχρώσεως, ἥτις, ὡς καὶ εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον τονίσει, διέπει τὴν ἱστορικὴν ζωὴν τῆς ὁλότητος ταύτης. Εἰς τὴν

(1) Karl Jasper: Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. 1949, σ. 805 - 828.

περίπτωσιν αὐτὴν τὰ ἐπὶ μέρους γεγονότα ἔχουν ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν κοινὴν ταύτην ἀπόχρωσιν. ⁽¹⁾

β) Ἡ πορεία τῆς ζωῆς τῆς δλότητος ὑφίσταται, ὡς γνωρίζομεν, τὴν ἐπίδρασιν ρευμάτων καὶ ἐπιρροῶν προερχομένων ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ἢ ἐξ ἄλλων ἐξωτερικῶν παραγόντων. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρέπει νὰ ἐξασκῆται ἐπιλογή, κατεργασία καὶ ἀφομοίωσις τῶν ἐπιρροῶν αὐτῶν ἐκ μέρους τῆς δλότητος κατὰ τὴν κοινὴν αὐτῆς ἀπόχρωσιν, ὥστε νὰ διατηρηῆται ἐνιαῖος ὁ χαρακτήρ τῆς ἐξελέξεως αὐτῆς.

Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς τὸ πλαίσιον τῆς ζωῆς μιᾶς κοινωνικῆς δλότητος ἀποτελεῖ τὸν χῶρον, ἐνθα διαδραματίζεται τὸ ἱστορικὸν γεγονός.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀπεσαφηνίσθη ὅτι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐκτελοῦνται εἰς κοινωνικὴν δλότητα, διότι τὰ ἄτομα τῆς δλότητος ταύτης, τὰ συνειδητοποιοῦντα τὸν ἱστορικὸν αὐτῶν προορισμόν, ἐργάζονται διὰ νὰ πραγματοποιηῆται σχέδιον ζωῆς καὶ διότι ταῦτα κινοῦνται ὡς μέλη τῆς αὐτῆς κοινωνίας.

Ἡ Φιλοσοφία ὅμως τῆς Ἱστορίας ἐρμηνεύουσα τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι, ὅπερ παρουσιάζει ἡ κοινωνικὴ δλότης, πρέπει κυρίως νὰ στηριχθῆ εἰς τὸ ὕλικόν, τὸ ὅποιον προσφέρεται ὑπὸ τῆς Ἱστορίας. Διὰ τοῦτο περαιτέρω ἀσχολούμεθα μὲ τὸ ὕλικόν, τὸ ὅποιον πλαισιώνει τὴν Ἱστορίαν.

(1) Paul Wetzell: Vom Wesen und Sinn der Geschichte. I σ. 10-12.

3. ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ λέξις Ἱστορία (ἐκ τοῦ ρήματος οἶδα) ἀναφέρεται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος. Δεικνύει δηλαδὴ αὕτη τὴν ἐπιστήμην ἐκείνην, ἥτις παρέχει ἀντικειμενικῶς τὰ γεγονότα τῆς ὁμαδικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ὡς αὕτη διαμορφοῦται κατὰ τὴν ἐν τῇ διαδοχῇ τοῦ χρόνου πορείαν τῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς θὰ πρέπει νὰ περιλαμβανῆ ὅχι μόνον ὅλας τὰς μορφὰς τῆς παρελθούσης ζωῆς καὶ δημιουργικὰς ἐπιδόσεις τῶν προηγουμένων γενεῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας αὐτῶν⁽¹⁾ καὶ γενικῶς πᾶν περιστατικόν, ὅπερ καταδεικνύει τὴν κατάστασιν αὐτῶν.

Κατὰ τὴν ἔρευναν ὅμως ταύτης γεννῶνται τὰ ἑξῆς ἐρωτήματα :

Α'. Ποῖον ὕλικόν ἐνδείκνυται νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ ἱστορικὸς διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος;

Β'. Μὲ ποῖον πνεῦμα θὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ παρελθόν;

Γ'. Μὲ ποῖα στοιχεῖα προσδιορίζει ὁ ἱστορικὸς τὸ γνήσιον ἱστορικὸν ὕλικόν;

Δ'. Ποῖαν σχέσιν ἔχει ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα μὲ τὸν χρόνον;

Προβαίνομεν ἀκολούθως εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτων :

Α'. ΠΟΙΟΝ ΥΛΙΚΟΝ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙ Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΓΝΩΣΙΝ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

Πρέπει δηλαδὴ ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν ποῖον ὕλικόν εὑρίσκει ὁ ἱστορικὸς καταλληλότερον διὰ νὰ ἀποδώσῃ τὴν πραγματικότητα τοῦ παρελθόντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ νὰ ἐπικοινωνήσωμεν μὲ τὸ παρελθόν καὶ νὰ γνωρίσωμεν τοῦτο πρέπει νὰ στηριχθῶμεν εἰς μνημεῖα, ἅτινα προέρχονται ἐκ τοῦ παρελθόντος, διατηροῦνται εἰς τὸ παρὸν καὶ εἶναι ἱκανὰ νὰ στηρίξωσι κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ παρελθόντος. Λέγομεν κατὰ τὸ δυνατόν, διότι ὅπωςδήποτε δὲν ἔχουν ταῦτα ὕλην τὴν ἱκανότητα νὰ ἀποδώσουν τὴν πραγματικότητα τοῦ παρελθόντος.

Προκειμένου δηλαδὴ νὰ στηριχθῶμεν εἰς κατάλληλα μνημεῖα, ἅτινα

(¹) Gerhard Krüger: Geschichte und Tradition. 1948 σ. 7.
Theodor Lessing: Geschichte als Sinnggebung des Sinnlosen. 1919.
II Psychologie der Geschichte σ. 95.

ἔδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ σφύζονται εἰς τὸ παρόν, πρέπει νὰ ἀσκήσωμεν ὠρισμένην κριτικὴν, διότι παρατηροῦμεν ὅτι *πάντα τὰ δημιουργήματα τοῦ παρελθόντος δὲν σφύζονται παρ' ἡμῶν* ὑπὸ τὸ κύριον αὐτῶν περιεχόμενον (1). Οὕτω πολλὰ στοιχεῖα ἀποδίδοντα πιθανῶς σοβαρὰς πτυχὰς τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ παρελθόντος ἤδη δὲν ὑπάρχουν, διότι ὁ χρόνος τὰ ἐξηφάνισεν. Ἄλλα πάλιν διατηροῦνται μὲν, δὲν καταδεικνύουν ὅμως τίποτε περισσότερον ἀπὸ μίαν ἐπιρροήν, τὴν ὁποίαν ἀσκοῦν εἰς τὸ παρόν, καὶ κατὰ συνέπειαν οὐδεμίαν διαφορὰν πνεύματος φανερώσασιν. Ἄλλα διατηροῦνται εἰς τὸ παρόν, ἔχουν ὅμως σήμερον διαφορετικὴν σημασίαν. Ἐτέλος ἄλλα στοιχεῖα ἀπώλεσθησαν μὲν, ὡς τὰ διάφορα γεγονότα τοῦ παρελθόντος, πλὴν ὅμως ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ μᾶς ἐπηρεάζουν καὶ νὰ μᾶς παρουσιάζουν τὰ ἐπακόλουθιά των. Τὰ μνημεῖα ταῦτα καίτοι ἐξαφανισθέντα μᾶς ἐξυπηρετοῦν διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος, διότι ὁ ἀντίκτυπος αὐτῶν ἀποτελεῖ γέφυραν διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν ἡμῶν μετ' ἐκείνου. Ἀποτελεῖ δηλαδὴ ὁ ἀντίκτυπος οὗτος ἕν μέσον, ὅπερ ὑπάρχει εἰς τὸ παρόν καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἀναζητοῦμεν τὸ παρελθόν. Καὶ εἶναι τοῦτο ἀξιόλογον. Διότι ὅπως ἕκαστος ἐκ τῶν ἀνθρώπων φέρει ἐν ἑαυτῷ διὰ τῆς μνήμης τὴν φωνὴν τοῦ παρελθόντος καὶ πολλαῖς ἔξ αἰτίας τούτου δοκιμάζει ὑπερηφάνειαν ἢ καὶ λύπην, οὕτως καὶ ἕκαστος λαὸς κρατεῖ τὴν *Ἱστορίαν* του. Πολλὰ μάλιστα γενεαὶ δὲν μένουσιν ἀδιάφοροι οἰδὲ ἀσυγκίνητοι πρὸ τῆς ἀρανοῦς ταύτης ἱστορίας ἣτοι πρὸ τῶν ἐπὶ τοῦ παρελθόντος δημιουργουμένων σκέψεων. Τοῦτο ὅμως ὑπὸ μίαν κυρίως ἀλλὰ σοβαρὰν *προϋπόθεσιν*. Πρέπει δηλαδὴ αἱ γενεαὶ αὗται νὰ ἀποκτήσουν πρῶτον τὴν σχετικὴν *βίωσιν*. Ἐξ αἰτίας τῆς διὰ διαφορῶν τρόπων ἐπιτελουμένης βιώσεως ταύτης εἰσδύουσιν αἱ γενεαὶ κατὰ τρόπον ἄμεσον πρὸς τὸ παρελθόν των καὶ μάλιστα τόσον περισσότερον ὅσον μεγαλυτέραν οἰκείωσιν ἔχουν πρὸς τὸ περιεχόμενον του. Καταδεικνύεται ἄρα ἐκ τούτου ὅτι *ἐν καὶ ἐξηφανίσθησαν ἐκ τοῦ παρελθόντος πολλὰ στοιχεῖα, ὅμως παραμένει εἰς τὴν ψυχὴν μας ὁ ἀντίκτυπος αὐτῶν καὶ ἀποτελοῦν ταῦτα τὴν Ἱστορίαν ἣτοι τὴν κατάλληλον γέφυραν διὰ νὰ κινήθωμεν πρὸς τὸ παρελθόν.*

Ὅπωςδήποτε ὅμως παραμένουν αἱ δυσχέρειαι τῆς διὰ τῶν μνημείων γενικῶς διεισδύσεως εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος, διότι ποικίλλει ἡ σημασία αὐτῶν. Διὰ τοῦτο *πρέπει ὁ ἱστορικός, προκειμένου νὰ παρουσιάσῃ ἀκριβῆ τὴν πραγματικότητα τοῦ παρελθόντος, διὰ νὰ παρακάμψῃ τὰς δυσχερείας ταύτας νὰ ἐνεργήσῃ ὡς ἀκολούθως:*

α) *Πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν κρίσιν του ὅσον τὸ δυνατὸν πλουσιώτερον ἱστορικὸν ὕλικὸν ἀναγόμενον εἰς εὐρύτερον κύκλον περιεχομένων. Διότι, ὡς εἶναι γνωστὸν, ὅσον ἐξαπλοῦται ἡ σκέψις ἐπὶ περισσοτέρων περιπτώσεων ἱστορικοῦ βίου, τόσον καὶ ἡ κρίσις αὐτῶν εἶναι ὀρθότερα. Πέραν*

(1) Karl Rothenbücher: Über das Wesen des Geschichtlichen und die gesellschaftlichen Gebilde. 1928 I.

ὅμως τούτων δὲν θὰ κινῆται ἡ σκέψις του μόνον ἐπὶ τῶν γεγονότων ἢ τῶν φαινομένων, ἀτινα ἐπιτελοῦνται ἐν τῇ διαδοχῇ τοῦ χρόνου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν βαθυτέρων αἰτίων τῶν ἱστορικῶν φαινομένων. Οὐδὲ μόνον θὰ διαδηλώνη διαφέρον διὰ τὰ πολεμικὰ ἢ πολιτιστικὰ γεγονότα καὶ γενικῶς διὰ τὰς ἱστορικὰς ἐκδηλώσεις ἐνὸς μόνου λαοῦ—τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος—, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἱστορικὰς ἐκδηλώσεις καὶ ἄλλων λαῶν, διότι τότε βιάσει τοῦ γενικοῦ κριτηρίου, τὸ ὅποιον προσφέρει ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας πολλῶν λαῶν, ἀποφεύγεται ὁ μονομερῆς καὶ ὁ ὑποκειμενικὸς χαρακτηρισμὸς τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λαοῦ. Ὑπάρχουν μάλιστα ἱστορικοί, οἵτινες ἐπιζητοῦν ὑπὸ τὴν ἔρευνάν των νὰ συμπεριλάβουν διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὰ γεγονότα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τόσον δὲ βξετιμῆθη ἡ προσπάθεια αὕτη, ὥστε κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα διευπλώθη ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ Ἱστορία ἐπιτελεῖ τὸν πραγματικὸν σκοπὸν αὐτῆς, ὅταν συμπεριλάβῃ ὑπὸ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς τὴν ἐξέλιξιν ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Διότι ἡ ἐξέλιξις τῆς γῆς, τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν παρουσιάζει — κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην — φαινόμενα, ἀτινα δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τῆς μορφῆς αὐτῆς, διὸ καὶ ἡ γνῶσις τούτων ἀσκει εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς κατανοήσεως τοῦ ἱστορικοῦ περιεχομένου.

Ἐνταῦθα ὅμως ἀνακύπτουν τὰ ἐξῆς μειονεκτήματα: α) Ὅτι, ὡς εἶναι ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅσον ἐπεκτείνεται τὸ πλάτος τῆς Ἱστορίας, τόσον ἀπομακρύνεται ἡ δυνατότης νὰ περιγράψῃ ὁ ἱστορικὸς χαρακτηριστικώτερον τὸ ἰδιαιτέρον γνώρισμα τῆς ζωῆς τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν. Ἡ Ἱστορία εἰς τὴν περίπτωσιν αὕτην ἀποκτᾷ κοσμοἱστορικὸν χαρακτῆρα μὲ κοινὸν ἴσως δι' ὅλους τοὺς λαοὺς περιεχόμενον, μὲ τὴν ἀδυναμίαν ὅμως νὰ ἱκανοποιῇ καὶ νὰ ἐξυπηρετῇ τὰς ἐθνικὰς συνειδήσεις.

β) Ὅτι ἡ Ἱστορία παύει νὰ ἔχῃ τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Διότι ὅπως πᾶσα ἐπιστήμη οἰουδήποτε κλάδου καὶ πτυχῆς παύει νὰ εἶναι ἐπιστήμη, ἂν ἀδιαφοροῦσα πρὸς τὰ γνωρίσματα τοῦ κλάδου ἢ τῆς πτυχῆς αὐτῆς καὶ παρουσιάζουσα μὲ ἀπάμβλυνσιν αὐτὰ στραφῇ πρὸς γεγονότα, ἀτινα θίγονται ὑπὸ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, οὕτω καὶ ἡ Ἱστορία τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν ἀποβάλλει τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς βάσιν, ἂν κινήθῃ πρὸς παγκόσμια γεγονότα. Καὶ ὅπως πᾶσα ἐπιστήμη τότε μόνον ἔχει ἀξίαν, ἂν ἀποκαλύπτῃ σαφέστερον καὶ οὐσιωδέστερον τὸ βάθος τῆς πτυχῆς τῆς, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ Ἱστορία τότε μόνον ἔχει ἀξίαν, ἂν συλλάβῃ σοβαρώτερον τὴν πραγματικότητα τῆς ἐν τῇ ἐξελίξει κοινωνικῆς ζωῆς μιᾶς ἐπὶ μέρους ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἢ ἐνὸς ἔθνους.

γ) Ὅτι ἀναφαίνεται ἐπὶ πλέον εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἱστορίας μὲ παγκόσμιον περιεχόμενον καὶ ἡ ἐξῆς δυσχέρεια. Δὲν δύναται ὁ ἱστοριογράφος, ὅσηνδῆποτε εὐρύτητα γνώσεων καὶ ἂν παρουσιάζῃ, νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως ὅλων τῶν λαῶν καὶ νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν περιεχομένων αὐτῶν. Οὐδὲ εἶναι δυνατόν ἡ δυσχέρεια αὕτη νὰ ἐξουδετερωθῇ διὰ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἱστοριογραφίας ὑπὸ ἐπιτελείου ἱστο-

ριογράφων ἀνηκόντων εἰς διαφορετικὰς ἐθνικότητας, διότι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, λόγῳ τῆς ποικιλίας τῆς νοοτροπίας, μορφώσεως κλπ. τῶν ἱστοριογράφων τούτων, δὲν θὰ ἐπιτυγχάνεται κοινὴ ἀξιολογικὴ ἐκτίμησις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῶν διαφόρων λαῶν.

β) Πρέπει ὁ ἱστορικὸς ἐξ αἰτίας τῶν ἀνωτέρω μειονεκτημάτων νὰ *στραφῆ πρὸς ἐκεῖνα τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, ἅτινα δημιουργοῦν τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἱκανότητα τῆς διὰ ταύτης ἱστορικῆς κρίσεως.* Ἡ ἱκανότης δ' αὕτη δημιουργεῖται οὐχὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἱστορικῶν γνώσεων, ἀλλ' ἀπὸ τὴν κατανόησιν τῶν σπουδαιότερων ἱστορικῶν φαινομένων.

Ἄπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεώς του μορφώνει ὁ ἱστορικὸς διὰ τῶν ἐξῆς μελημάτων αὐτοῦ.

α) *Ἀποφεύγει τὰ γεγονότα, ἅτινα παρουσιάζουν τὴν ἐξέλιξιν τῆς γῆς καὶ ἅτινα ἀποτελοῦν ὑπόθεσιν τῆς Γεωλογίας.*

β) *Ἀποφεύγει τὰ φαινόμενα τῆς ἐξελίξεως τῶν ὄντων τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἢτοι τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ὑπόθεσιν τῶν ἀντιστοίχων ἐπιστημῶν τῆς Ζωολογίας καὶ Φυτολογίας.* Ἀσφαλῶς ἐξ ἀμφοτέρων τούτων τῶν περιπτώσεων ὠρισμένα γεγονότα τῆς Γεωλογίας ἢ Ζωολογίας καὶ Φυτολογίας, ἐφ' ὅσον ἤσκησαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὁ ἱστορικὸς δὲν ἀγνοεῖ.

γ) *Ἀποφεύγει ἱστορικὰ γεγονότα ξένων λαῶν οὐδόλως σχετιζόμενα πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν λαοῦ.* Ἡ ἱστορία εἶναι κυρίως *ἐθνικὴ* περιλαμβάνουσα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐνὸς λαοῦ, διὸ ἐκ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῶν ἄλλων λαῶν πρὸς ἐκεῖνα μόνον στρέφει ὁ ἱστορικὸς τὴν προσοχὴν του, τὰ ὅποια συνδέονται μὲ τὰ γεγονότα τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τοῦ ὑπὸ ἔρευναν λαοῦ.

δ) *Ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ γεγονότα τῆς πρωτογόνου ζωῆς, δεδομένου ὅτι ταῦτα δὲν παρουσιάζουν ἱστορικὴν σημασίαν (1)*

ε) Τέλος *ἀδιαφορεῖ μὲν ὡς πρὸς τὴν περιγραφὴν τῶν μυθικῶν γεγονότων,* διότι ταῦτα δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν συνειδητὸν ἱστορικὸν κόσμον, κρατεῖ ὅμως εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τὸν ἀντίκτυπον ἐκεῖνων, διότι διὰ μέσου ἐκεῖνων δύναται ὁ ἱστορικὸς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, νὰ ἀποκτήσῃ ἐπικουρούμενος καὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων συνείδησιν τῆς ἀποχρώσεως, ἣτις προσδιορίζει τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι τοῦ λαοῦ.

Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ὅμως ὁ ἱστορικὸς ἱστορικὴν συνείδησιν δὲν πρέπει μόνον νὰ ἀδιαφορῆ πρὸς τὰ ὡς ἄνω γεγονότα, ἅτινα δὲν ἐπηρεάζουν τὸν ἱστορικὸν βίον τοῦ λαοῦ τούτου, ἀλλ' ἔτι κλέον πρέπει νὰ *κινήσῃ τὴν σκέψιν του καὶ θετικῶς πρὸς τὰ ἐξῆς:*

α) *Νὰ στηριχθῆ εἰς μνημεῖα καὶ στοιχεῖα πηγῶν, ἅτινα ὑπὸ οὐδε-*

(1) Κ. Βουρβέρη: Τὸ πρόβλημα τοῦ μαθήματος τῆς Ἱστορίας, 1986, σ. 11.

νός διαμφισβητούνται ('). Τα στοιχεία ταῦτα, παρέχοντα τὴν πραγματικὴν εἰκόνα ὡς πρὸς τὴν μορφήν τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως καὶ τὴν κατὰστασιν τῶν βιαιμίδων αὐτῆς, εἶναι ἱκανὰ νὰ στηρίζωσι τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἐκτίμησιν τῶν μεταγενεστέρων πρὸς τὰ ὑπὸ τούτων μαρτυρούμενα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὴν γονιμωτέραν περαιτέρω κατεύθυνσιν τῆς ζωῆς αὐτῶν.

β) Νὰ στηριχθῇ εἰς γεγονότα, ἅτινα ἐπιδράσαντα ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα γεγονότων καλλιεργοῦν τὴν ἐνότητα τῆς ὅλης ἱστορικῆς ἐξελίξεως ('). Ἐπὶ τούτων θὰ ἐπανέλθωμεν περαιτέρω. ἼΙδη θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ τονίσωμεν μόνον ὅτι ἡ σκέψις τοῦ ἱστορικοῦ ἐντατικώτερον στρέφεται πρὸς τὰ γεγονότα αὐτά, δεδομένου ὅτι ἔχων οὗτος τὴν βίωσιν τῆς ἐπιρροῆς τούτων συνειδητοποιεῖ ὅτι ταῦτα παρουσιάζουν τὴν ἐνιαλίαν ἀπόχρωσιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ κατὰ συνέπειαν δύνανται νὰ στηρίζωσι καὶ τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν. Προκρίνει δὲ ταῦτα διὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ οὐχὶ στηριζόμενος μόνον εἰς τὰς ἀτομικὰς αὐτοῦ κρίσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς κρίσεις σχετικὰς ἄλλων παλαιότερων ἢ καὶ μεταγενεστέρων ἐκείνων ἱστοριογράφων (').

Διεισδύει ἄρα ὁ ἱστορικὸς εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος τὸ μὲν διὰ τῶν μνημείων, τὰ ὅποια ἐξ ἐκείνου προσερχόμενα διατηροῦνται εἰσέτι εἰς τὸ παρόν, τὸ δὲ διὰ τῶν γεγονότων, ἅτινα καλλιεργοῦν τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν αὐτοῦ.

Β'. ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ ΘΑ ΕΡΜΗΝΕΥΣΩΜΕΝ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Ἐνωτέρω εἶδομεν ὅτι ἡ ἔρευνα τῶν ἱστορικῶν φαινομένων στηρίζεται εἰς ἐκεῖνο τὸ ὑλικόν, ὅπερ ἱκανοποιεῖ τὴν ἀπαίτησιν τῆς δημιουργίας ἱστορικῆς συνειδήσεως. Τοῦτο δὲ τὸ ὑλικόν διευκολύνει τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος.

Παρατηρήθη ἐν τούτοις ὅτι πολλάκις ἡ ἔρευνα τοῦ παρελθόντος δὲν γίνεται ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Διάφορα αἷτια ἢ ποικίλαι σκοπιμότητες γίνονται αἷτια ὥστε τὰ ἱστορικὰ γεγονότα νὰ ἐξετάζωνται ἀπὸ διαφόρους ἀπόψεις.

Οὕτως ὑπάρχουν πολλοί, οἵτινες ἀρνοῦνται τὴν ὠφελιμότητα τῆς Ἱστορίας (Schopenhauer, Du Bois - Reymond, Max Nordau). Ἄλλοι θεωροῦν ὅτι ἡ Ἱστορία δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ἔχει ὅμως ἀξίαν, διότι δίδει π. χ. νόημα εἰς τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἄγνωστα καὶ ἀδιὰ-

Wilhelm Bauer: Einführung in das Studium der Geschichte. 1928, σ. 150.

(') Ὁμοίως σ. 14.

(') Hans Jurgen Baden: Der Sinn der Geschichte. 1948, σ. 50, 54.